

31. Широков В. А. Элементы лексикографии / В. А. Широков. – Київ : Довіра, 2005. – 304 с.
32. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – Київ : АртЕк, 1998. – 336 с.

Иваницкая Н. Л. Содержательная и формальная составляющие в интерпретационном звене терминов отраслевых словарей современного украинского литературного языка. Описано содержательную и формальную составляющие (главные параметры) термина в интерпретационном звене терминов, представляющих определённую отрасль науки. Обращено внимание на описание структур, «началом» которых в интерпретации являются синсемантические названия предметных денотатов, наделённые прогнозирующим валентностным потенциалом синтагматического расширения структур словоназваний предметных денотатов. В описании содержательной составляющей интерпретационного звена двусоставных терминов значительное внимание обращено на обнаружение и распределению сем в наименованиях понятий и, соответственно, подтверждению терминологического статуса подобных наименований.

Ключевые слова: термин, интерпретационное звено термина, содержательная составляющая термина, формальная составляющая термина, однословные термины, неоднословные термины.

Ivaniyska N. The Content and Formal Components of Interpretative Link in Special Dictionaries Terminology of Modern Literary Ukrainian. We describe a formal and content components (basic parameters) of the terminology in the link interpretative terms which represent a certain branch of science. The article deals with the description of the structures, the "beginning" in which interpretations are synthetic valency endowed names with determine the syntagmatic extension of the subject denotations verbal structures. In the description of the content component of the interpretive level of two-part terms, the considerable attention is paid to the discovery and distribution of semes in the names of concepts and, consequently, maintaining terminological status of such items.

Key words: term, interpretive element of the term, the content component of the term, the formal component of the term, one-word terms, multiword terms.

Ольга Косович
(Тернопіль)

УДК 811.133.1:81'373.611

ІНТЕГРАЦІЯ АРАБІЗМІВ У СИСТЕМУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ, ЇХ АДАПТАЦІЯ, МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті з'ясовано, що серед запозичень в сучасній французькій мові наявна суттєва частка іноземних елементів, а лідируючу позицію в ній займають слова арабського походження. Арабські запозичення є різноманітними в морфологічному плані, але це не перешкоджає запозиченню арабських слів з різною граматичною характеристикою; французька мова запозичує в основному іменники. У більшості випадків ці запозичення, перетворюючись в загальноживані слова, виходять за межі термінологічного вжитку. Проте, спостерігаються не такі часті випадки, коли через різні історичні та лінгвістичні причини, ці запозичення стають архаїзмами чи історизмами. Своєрідністю вирізняється і семантичне освоєння арабських запозичень. Аналіз мовного матеріалу дозволив установити, що значна частина арабських слів в лексико-семантичній системі французької мови характеризується семантичною стійкістю. Інша частина арабських запозичень, як підтверджує ця наукова розвідка зазнає різних змін значення (якісних та кількісних), які надають достатньо обґрунтовані вести мову про лексико-семантичну асиміляцію арабізмів у французькій мові. Кожен арабізм в лексико-семантичній системі французької мови характеризується тематичною належністю.

Ключові слова: мовні контакти, інтерференція мов, запозичення, запозичене слово, мова-реципієнт, арабізм, адаптація, асиміляція.

Постановка проблеми. Проблема, в рамках якої проводиться ця наукова розвідка, зумовлена змінами, які відбуваються у французькій мові в результаті колонізації країн Магрибу і

наступної міграції на територію Франції арабського населення, чисельність якого з кожним роком збільшується. Дослідження зумовлено виявом стійких ознак мови, яка запозичує, і соціолінгвістичних чинників, які визначають її специфіку, що викликає зацікавлення як для встановлення нестабільних ділянок мовної системи в цілому, так і для відсутнього до сих пір комплексного опису процесу запозичення арабської лексики у французьку мову.

Запозичення з однієї мови в іншу – це перманентний процес, викликаний тісними контактами народів. Розвиток військових та економічних зв'язків Франції з країнами Магрибу в XIX столітті, міграція магрибського населення на територію Франції – все це сприяло запозиченню у французьку мову арабської лексики.

Загалом, мовні контакти арабського Сходу і Франції давно привертають увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Ще академік І.Ю. Крачковський неодноразово вказував на необхідність філологічних досліджень інтерференції арабської мови та романських [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запозичення з арабської мови є характерними для багатьох мов світу. «Сьогодні «мусульманська» лексика (автор має на увазі арабо-персидську) слугує типологічною особливістю словника більшості афразійських, іранських, індійських і тюркських мов» [146, с. 2]. Проблема арабських запозичень в нашій країні досліджувалась тією чи іншою мірою у європейських мовах: – в англійській (Т.А. Абускулієв, Л.В. Богаєва), в німецькій (Л.О. Жилинська, А. Аджабі). Наукова література, присвячена арабо-французьким мовним контактам, дуже малочисельна. По темі арабо-французьких мовних контактів нам відомі декілька робіт: дві статті Г.В. Завадовської «Арабські слова у французькій мові», «Процес засвоєння арабських запозичень у французькій мові», де автор аналізує 76 слів, і стаття З.М. Волкової «Арабські запозичення в «Пісні про Роланда»; крім того, арабізми загальнофранцузького фонду частково були вивчені в таких роботах, які відображають особливості французької мови в алжирському ареалі. Це статті М.В. Сергієвського «Французька мова в Алжирі», О.А. Крашеннікова «Досвід лінгво-соціологічного аналізу арабізмів, варіанта французької мови в Алжирі» і кандидатські дисертації О.І. Чередниченко «Лексико-граматичні особливості французької мови в Алжирі» і М.В. Дебова «Лексико-семантичні інновації у французькій мові Алжиру (на матеріалі преси 1970-1980 років)». У зарубіжній ж лінгвістиці нам відомі роботи Л. Сенеана, Л. Деруа, П. Гіро, які присвячені питанням арабо-французьких мовних контактів.

Метою статті статті є вияв лексики арабського походження як невід'ємної складової лексичного складу сучасної французької мови, акцентування уваги на тематичній багатоплановості арабізмів, на специфіці їхньої асиміляції.

Постановка завдання. У контексті зазначеної проблеми необхідним видається розгляд причин проникнення лексем-арабізмів до складу французької мови; вияв новітніх арабізмів в лексиконі французької мови; розгляд питання освоєння арабської лексики у мові-реципієнті; аналіз участі арабізмів у словотвірних процесах французької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи арабські запозичення у французькій мові, ми відзначаємо дві основні тенденції: 1) запозичення арабської лексики в стандартну французьку; 2) запозичення арабської лексики у французьке арго.

У французькому словнику *Larousse* [8] ми знаходимо стилістично нейтральні запозичення з арабської мови, що позначають географічні, кліматичні, культурні, побутові і релігійні реалії країн Магрибу, наприклад, *uléma* «улем, мусульманський богослов-законознавець», *chèche* «довгий легкий шарф (який зав'язується тюрбаном)», *djellaba* «джелаба (одяг в Північній Африці)», *fez* «феска», *fondouk* «місце ринку; товарний склад; приміщення для ночівлі (в арабських країнах)», *moucharabié* «1) дерев'яна решітка біля вікна (на Сході) 2) балкон з решіткою», *darbouka, derbouka* «дарбука (вид барабана в арабських країнах)». Але поряд з основним значенням інколи зістрічається інше, з яким слово функціонує у французькому просторіччі. Це пов'язано з тим, що арабські слова, що ввійшли в стандартну французьку мову, використовуються і у французькому арго: *macache* «ні (заперечення), нічого», *toubib* «лікар».

Потрапляючи в мову-реципієнт, запозичені слова не залишаються в незмінному вигляді, а під дією мовної системи, яка їх приймає, зазнають певних трансформацій.

Семантичний аналіз показує, що до французької мови арабізми потрапляють і заново створюються з розширенням, звуженням і збереженням початкового значення. Повністю запозичуються моносемічні слова (близько 60%), це в основному місцеві реалії: *klim* «килим червоного кольору», *khimar* «довга жіноча накидка», *samagas* «сандалі».

Не так часто зустрічаємо запозичення зі звуженням основного значення (близько 20%), ще рідше – запозичення з розширенням основного об'єму значення (близько 12%).

Запозичення арабської лексики зі звуженням основного значення представлено в таких прикладах: в літературній арабській мові слово *ksar* має два значення: 1) замок, палац; 2) фортифіковане берберське селище. Французькою мовою значення запозичилось частково, було конкретизоване і почало позначати «село, фортифіковане селище в Сахарі, яке виглядає як фортеця». Ця лексема використовується в топонімах, наприклад, *Ksar es-Seghir*, *Ksar-el-Kebir*, *Ksar Ouled Soltane*. Слово *nails* має три значення: 1) підошва взуття; 2) сандалії, взуття; 3) підкова. До французької мови перейшло єдине значення «сандалії». Слово *kamiss* в арабській мові має загальне значення «сорочка», у французькій мові країн Магрибу це слово існує з більш спеціалізованим значенням «довга сорочка, яку носять чоловіки, щоб підкреслити свою належність до ісламських інтегрістів».

Упродовж запозичення іншомовного слова часто відбувається спеціалізація значення. На думку А. Доза, «обмежуючи значення, мова, яка запозичує, засвоює і відтворює слово» [4, с. 136]. Так, арабська лексема *skifa* «намет, загорода, сарай, ангар» в алжирському варіанті арабської мови означає «місце входу в традиційне житло», а в туніському варіанті – «приміщення для сторожа в традиційному житлі». Оскільки у французькій мові є слово, що позначає «вестибюль, навіс», то запозичення *skifa* стало виконувати функцію спеціального слова, що вживається в описі традицій країн Магрибу. Арабізм *kobkab* «дерев'яні черевики», утворений шляхом звуконаслідування, є архаїзмом в арабській мові, сьогодні використовується в словосполученнях для позначення коньків, роликів коньків і лиж. Французька мова запозичила слово *kobkab* тільки для позначення виду традиційного взуття, розповсюдженого в країнах Магрибу.

Розширення значення арабізмів у французькій мові часто відбувається за рахунок появи переносних (метафоричних і метонімічних) значень слова. Так, основне значення слова *meuda* в арабській мові «стіл, обідній стіл, накритий стіл», слово використовується в широкому значенні (у висловах на кшталт круглий стіл ділових перемовин тощо). У французькій мові воно стало означати «круглий низький столик для кави», а також з'явилося переносне значення на основі асоціацій з одним з функціональних призначень стола «їжа, страва», що використовується головню на письмі. Слово *burnous* має основне значення «бурнус, плащ з капюшоном». Виходячи з функціональних властивостей цього плаща – захищати власника в негоду, у французькій мові у слова з'явилося переносне метафоричне значення «символ влади, важлива посада, яка дає певні можливості» [7].

Метонімія є найрозповсюдженим способом розширення арабського значення у французькій мові, наприклад, *tadjine*: 1) таджин, глиняний горщик; 2) страва, яку приготували в таджині; *fetla*: 1) золота нитка; 2) традиційна вишивка золотою ниткою.

Важливі історичні події, боротьба за незалежність в країнах Магрибу, стали підґрунтям для численних семантичних мовних змін, серед них – розширення значення слова. Так, арабське слово *merkez* має літературне походження, означає: 1) центр; 2) місцезнаходження; 3) положення, військова позиція; 4) місце, пост, пункт; 5) маркіз (адміністративна одиниця в Єгипті). У французькій мові Тунісу воно означає «квартал міста», а в Алжирі – «житло, квартира, яка використовується як укриття для воїнів армії національного звільнення Алжиру». Таким чином, ми можемо спостерігати утворення абсолютно нового значення шляхом генералізації початкових значень за функціональною ознакою.

У плані частиномовної належності, то практично всі запозичені слова є іменниками (прямі запозичення), більша частина з них є злічуваними. При запозиченні французькою мовою рід арабського іменника зазвичай зберігається: *takrita* (f), *meuda* (f); *ksar* (m), *bled* (m). Проте, існують винятки: використовуються два варіанти роду: *tadjine* (f, m), *kessoua* (f, m). Утворення множини арабських запозичень відбувається, в основному, за правилами французької мови, з

додаванням закінчення -s, нечастими є випадки запозичення арабської форми множини: *khamisa* (одн.) – *khamstate* (множ.), найчастіше під час запозичення відбувається варіювання, наприклад: *fouta* (одн.) – *foutas, foutate* (множ.); *djebba* (одн.) – *djebbate, djebbas* (множ.).

Запозичення остаточно отримує право громадянства в мові в тому випадку, коли воно може створювати деривати. Арабізми, запозичені у французьку мову, створюють нові словоформи за правилами французького словотворення, наприклад, з допомогою французьких суфіксів: *houma* (квартал міста) – *houmisme* (дух квартала, відданість, прив'язаність до свого кварталу); *hidjab* – *hidjabisation* (заходи по введенню носіння хіджаба), *hidjabisée* (та, яка носить хіджаб), *hidjabiser* (змусити жінку носити хіджаб), *hidjabiste* (прихильник носіння хіджаба). Проте, бувають випадки, коли у французьку мову з арабської переходять слово і його деривати. Наприклад, слово *ksar* (фортифіковане поселення в Сахарі) перейшло до французької мови разом зі своїм дериватом *ksouri* (мешканець ксару), далі у французькій мові відбувається словотворення лексем за французькою моделлю: *ksourien (enne)* (мешканець ксару, який, що відноситься до ксару).

Деякі словоформи, утворені від арабізмів стилістично нейтрального регістру, отримують негативно-оціночне значення: *dinar* (грошова одиниця Алжиру і Тунісу) – *dinarité* (пристрасть до накопичення).

Арабські запозичення входять в словосполучення з французькими словами, утворюючи складну лексичну єдність з новим значенням, наприклад, *kessoua, keswa* «туніський традиційний святковий костюм», *kessoua de mariée* «традиційне шлюбне вбрання».

Графічне зображення арабських слів, запозичених французькою мовою, представляє велику варіативність. За словами Н.Г. Богаченко, «час проникнення слова в мову відіграє велику роль в його графічній адаптації: поступово відмирають зайві, надлишкові варіанти написання, графічний вид слова старається прийти у відповідність з його фонетичним виглядом». Варіативність в графічному зображенні арабського слова у французькій мові зумовлена недовгою історією мовних контактів, а також складністю адаптації фонетичного вигляду слів арабської мови.

Найбільше зацікавлення викликають новітні поняття арабського походження в сучасній французькій мові. Ця група арабізмів ще не зафіксована в словниках і довідниковій літературі. Виявлені арабізми не інтегрувались в мову-реципієнт на даний момент, на що вказує відсутність низки асиміляційних змін: наприклад, арабізм *madaniyu* (цивілізація) у французьких текстах має нетипове для французької мови буквосполучення. Виявлені слова *al qadar, al-mustaqbal, ansar al-Islam, al-haramain, dār al-harb* не зазнали лексико-граматичної асиміляції і пишуться за правилами арабської мови в два слова. Більшість запозичень ще не мають фіксованого графічного оформлення, в зв'язку з чим спостерігається орфографічний плюралізм виявлених лексем. Наприклад, для позначення одного з арабських терористичних угруповань існують такі лексеми: *alkaida – al kaida – al-kaida – el kaida – al-quaida*. Ця тенденція стосується й інших прикладів: *mudschahid – mudschahed – mujahid – moudjahid – modjahed; hisbollah – hizbollah; al-dscha(s)sira – al-jazeera*.

Процес незакінченої асиміляції підтверджує наявність описових коментарів до арабізмів. Завдяки аналізу новітніх арабізмів у французьких корпусах текстів очевидна найбільша частота назв арабських терористичних угруповань через загострення конфліктів на світовій політичній арені. Це стосується таких відомих арабських терористичних організацій як *hamas, hisbollah, al quaida* та інш. Решта є менше частотними через їхню недавню появу (наприклад, угруповання *fedajin* оголосило про початок свого існування у вересні 2008 року).

Висновки дослідження та перспективи подальших пошуків у визначеному науковому напрямку. Таким чином, проникнення арабізмів до складу французької мови обумовлено багатогранними контактами носіїв вказаних мов: торгівельними, політичними, науковими, культурно-мовними, які мали місце з древніх часів і продовжуються до нашого часу. Сьогодні процес запозичення арабізмів є особливо інтенсивним і суттєвим завдяки посиленню зацікавлення Європи, і, зокрема, Франції до арабської культури і релігії, наявності та значного збільшення чисельності мусульманської діаспори, активізації міграційних процесів. Слова арабського походження, які стають невід'ємною часткою лексичного складу французької мови, мають різні парадигматичні і синтагматичні відношення: набувають нових значень, приймають участь у словотворенні, утворюють синонімічні ряди тощо. Входячи у мову-реципієнт,

запозичені слова не залишаються у незмінному вигляді, а під впливом мовної системи, що приймає їх, зазнають певних змін. Семантичний аналіз засвідчив, що, потрапляючи до французької мови, арабізми заново створюються з розширенням, звуженням та збереженням початкового значення. Більшість новітніх арабізмів в сучасній французькій мові не є зафіксовані в словниках. Це є підґрунтям для подальшого дослідження питання проникнення арабізмів, розгляду їхнього функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богаченко Н.Г. История восточноазиатских заимствований в английском языке (на материале Большого Оксфордского словаря) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 : Германские языки / Богаченко Наталья Геннадьевна. – Владивосток, 2003. – С. 11.
2. Джаббаров Рашид Джалал. Арабские заимствования во французском языке: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.05 Романские языки / Рашид Джалал Джаббаров. – Баку, 1984. – 253 с.
3. Дебов В.М. Словарь лексико-семантической специфики французского языка в Тунисе / Валерий Михайлович Дебов. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2001. – 191 с.
4. Доза А. История французского языка : 4-е изд. / под ред. и с предисл. М. С. Гурьчевой ; пер. с нем. Е.Н. Шор / А. Доза. – М. : ЛКИ, 2009. – С. 136.
5. Клоков В. Т. Словарь французского языка за пределами Франции / Василий Тихонович Клоков. – Саратов, 2000. – С. 5.
6. Крачковский И.Ю. Над арабскими рукописями. Листки воспоминаний о книгах и людях / Игнатий Юлианович Крачковский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KRACHKOVSKIY_Ignatiy_Yulianovich/_Krachkovskiy_I.Yu.html.
7. Черкасова А.П. Арабская лексика французского языка стран Магриба. Особенности ее адаптации. – Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – Выпуск № 2. – Т. 13. – Саратов, 2013. – С. 13-16.
8. Larousse.fr : encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.larousse.fr/>.

Косович О. Интеграция арабизмов в систему французского языка, их адаптация, языковые особенности. В статье установлено, что среди заимствований в современном французском языке присутствует существенная доля иноязычных элементов, а лидирующую позицию в ней занимают слова арабского происхождения. Арабские заимствования разнотипны в морфологическом плане, но это не препятствует заимствованию арабских слов с различной грамматической характеристикой; французский язык заимствует в основном имена существительные. В большинстве случаев эти заимствования, превращаясь в общеупотребительные слова, выходят за рамки терминологического употребления. Но, наблюдаются более редкие случаи, когда в силу различных исторических и лингвистических причин, эти заимствования становятся архаизмами или историзмами. Своеобразием отличается и семантическое освоение арабских заимствований. Анализ языкового материала позволил установить, что большая часть арабских слов в лексико-семантической системе французского языка отличается семантической устойчивостью. Другая часть арабских заимствований, как подтверждает исследование семантического освоения арабизмов во французском языке, претерпевает различные смысловые изменения (качественные и количественные), которые дают достаточно оснований говорить о лексико-семантической ассимиляции арабизмов во французском языке.

Ключевые слова: языковые контакты, интерференция языков, заимствование, заимствованное слово, язык-реципиент, арабизм, адаптация, ассимиляция.

Kosovych O. Integration of arabisms into French language system, their adaptation, language peculiarities. In the article it states that in the modern French language among the loanwords there is a great part of foreign borrowings but the words of Arabian origin are in a key role. Arabian loanwords are of different types in terms of morphology, but this fact doesn't impede the borrowing of arabisms with different grammatical specifications; basically the French language borrows the nouns. In most cases these loanwords, being transformed into words in general use, don't keep within limits of terminological usage. But more infrequent cases are observed when because of different historical and linguistic reasons these loanwords become obsolete words or historicisms. The semantic adaptation of Arabian loanwords is characterized by some originality. The language material analysis makes it possible to state that the most part of arabisms in lexical and sematic system of French language is notable for semantic stability. The